

ІННОВАЦІЇ В ЛЕКСИЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Марія Кирилюк (Умань, Україна)

У статті аналізуються лексичні новотвори німецької мови останнього періоду, оцінюється вплив позамовних чинників виникнення нових слів та роль англіцизмів як джерела поповнення словника німецької мови. При цьому в якості ілюстративного матеріалу використовується актуальна лексика німецької мови за версією Товариства німецької мови (GfdS).

The article deals with the German lexical neologisms of the last period. The influence of extralingual factors on the development of new words and the role of anglicisms as a source of German vocabulary restocking are estimated. The actual vocabulary of the German language according to the version of the German language society (GfdS) is used as illustration.

Лінгвістичні дослідження останнього часу в області неології, з'ясовуючи концептуально важливі моменти в оцінці новотворів, таких як визначення неологізмів та okazіоналізмів як одиниць мови та мовлення і їх розмежування, дослідження їх як складових мовної картини світу, а також чинників, що зумовлюють появу нових слів та їх функціонування, здійснюються на матеріалі конкретної мови.

Такими є дослідження англійської неології (І.В.Андрусак, В.І.Заботкіна, А.Е.Левицький, Ю.Л.Зацний, А.В.Янков та інш.)[1;3;4;9], новотворів російської мови (А.Г.Ликов, Р.Ю.Намітокова та інш.)[5;6]. Нові слова німецької мови досліджуються через призму історії та сучасності (Є.В.Розен)[7;8], з позиції розширення словникового складу мови та її лексикографії (В.Д.Дєвкін)[2].

Попри існуючі розбіжності щодо такого суперечливого в багатьох відношеннях об'єкту дослідження як нове слово в мові мовознавці сходяться на думці щодо функціональної доцільності нової номінації, вагомості позамовних чинників, яскраво виражену соціальну детермінованість виникнення нових слів [9: 7]. Поява нових слів - аналогічно як і їх зникнення - виражає пристосування

словника до нових реалій і є необхідною для подальшого функціонування мови як засобу спілкування та порозуміння.

Словниковий склад мови розширюється, оскільки та чи інша суспільна зміна викликає потребу в нових одиницях номінації. Як правило, така потреба задовільняється засобами словотвору чи запозиченнями з інших мов. В певній мірі нові слова виникають завдяки розширенню спектру значень лексем чи їх фразеологізації.

Останнім часом словник німецької мови збагатився і продовжує збагачуватися вище означеними способами, що викликало необхідність його системного лексикографічного опису, котрий результував зрештою в розробці відповідного проекту (*das Projekt Neologismen*).

Означений проект, будучи спочатку зорієнтований на публікування друкованого словника неологізмів німецької мови, зреалізовується однак, як пілотний проект в інтернеті. Причому такий online-словник має очевидні переваги перед своїми попередниками друкованими словниками завдяки можливостям більш широкомасштабного представлення інформації, її актуалізації, доповнення та здійснення наукового пошуку. Все вищезначене засвідчує інтерес до неологізмів німецької мови як нових одиниць словника.

Досліджуючи неологізми німецької мови, ми виходимо із загально-прийнятого розуміння їх як нових лексичних одиниць чи нових значень уже існуючих одиниць мови, які з'являються у певний період її розвитку, поширюються і визнаються загалом як мовна норма, сприймаються разом з тим як нові одиниці мови. Новими вони є в тому сенсі, що на початку визначеного періоду ще не належать до мовної системи, а в кінці цього періоду стають її визнаними елементами. Таким чином, дослідження неологізмів має асоціюватися з певним проміжком часу, а неологізми є не лише новими мовними одиницями, а такими, котрі знайшли шлях до загального вжитку.

Кандидати в неологізми проходять свого роду фазу спостереження лексикографами, перш ніж слово вважатиметься неологізмом. Такі інновації завдячують своїм включенням у загальний мовний вжиток їх актуальності та

високочастотному використанню. Як засвідчують дослідження, практично всі сфери суспільного життя знаходять відбиток в лексиці мови завдяки новотворам [4: 5-65]. Тим не менш можуть бути означені ті предметно-понятійні сфери, яким словник німецької мови найбільшою мірою завдячує новими надходженнями лексики.

Результати досліджень [11: 152] засвідчили, що в 90-ті роки минулого століття такими фаховими областями були наступні:

- комп'ютер, інтернет (з. *B. Doppelklick, E-Mail*)
- засоби комунікації (з. *B. Bezahlfernsehen, Late-Night-Show*)
- соціально-суспільна сфера (з. *B. Babyklappe, Ostalgie*)
- спорт (з. *B. Gelbsperre, inlineskaten*)
- економіка (з. *B. outsourcen, Scheinselbstständigkeit*)

Уже в першому десятилітті XXI ст. констатується деяка зміна фахових областей, до яких можуть бути віднесені новотвори цього періоду:

- комп'ютер / інтернет (з. *B. Blog, googeln*)
- демографія (з. *B. Antiaging, Riesterrente*)
- здоров'я (з. *B. Praxisgebühr, Sars*)
- дозвілля (з. *B. Fanmeile, Heizpilz*)
- політика (з. *B. Eineurojob, Elternzeit*)

Окремо слід сказати про роль англіцизмів як джерела поповнення словника німецької мови особливо в останій час. Німецька мова є європейською мовою, котра виявляє найбільший приріст англійських запозичень, що зумовлено як позамовними так і мовними причинами. Власне мовна причина полягає в тому, що із засвоєнням нових понять засвоюється і їх позначення у мові, що є безсумнівно позитивним явищем, оскільки такі мовні одиниці вияляються переважно однозначними. Правда, в такій ситуації як правило відбувається пошук німецькомовного еквівалента, який буває іноді доречним (напр.: *Mountainbike / Bergfahrrad*), однак може бути і відсутнім. Так, напр., англійське *chatten* аж ніяк може бути замінено відповідно до його змісту в англійській мові дієсловами *schwätzen* чи *plaudern* (базікати).

Стосовно великої кількості англіцизмів у німецькій мові, які правда концентруються в певних словникових сферах і переважно мало проникають в загальний мовний вжиток, існує останім часом багато критики. Інколи складається враження, що нові слова є передусім запозиченнями з англійської.

Таке враження, що підсилюється мовою реклами та засобами масової інформації, виникає ще й тому, що такого роду запозичення особливо виділяються через їх специфічне написання та вимову. Німецький мовець реєструє їх як нові та чужомовні, тоді як новотвори на базі німецькомовного матеріалу навряд чи сприймає такими.

Слова з англійської мови запозичуються ще і завдяки їх більшій благозвучності, новизні та експресивності і часто виступають як синоніми до вже існуючих німецьких слів. (Напр.: *outdoor / im Freinen, ups / hoppla*). Крім того у вживанні англіцизмів присутній елемент престижності, мовці засвідчують таким своїм лексиконом високий освітній рівень, причетність до нових тенденцій т.ін. Беззаперечно, англіцизми збагачують словник семантично та стилістично диференційованими одиницями номінації (напр.: *walken / gehen / Loser / Verlierer*).

Порівняння з попередніми періодами часу стосовно кількості англіцизмів та їх розподілу в німецькій мові не є повною мірою можливим, однак судячи з усього, за останній час в німецьку мову прийшло особливо багато англійських запозичень, тим більше у порівнянні з досить малочисельними запозиченнями з інших мов.

В дослідженнях неологізмів останніх років [12: 155] співвідношення власне німецьких неологізмів та неологізмів-запозичень визначається як 60% до 40%. При цьому констатується, що з німецьких новотворів (нових лексем та нових значень) 68% є складними словами (*Zusammensetzungen*), 16% похідними (*Ableitungen*), 11% скороченнями (*Kurzwörter*), тоді як морфологічно 85% їх є іменниками, 9% дієсловами і решта (6%) розподіляється між прикметниками, прислівниками та вигуками.

При детальнішому розгляді це співвідношення (60% / 40%) може бути уточнено. Адже завдяки високій продуктивності німецького словотвору заголовні слова-неологізми зазнають подальших словотвірних процесів і в результаті кількість словотворів значно збільшується. А у випадку, коли заголовне слово є англійським запозиченням, його словотвірний розвиток німецькими засобами призводить до так званих гібридних утворень (напр.: *anmailen*, *Prepaidkarte*), які важко оцінити однозначно щодо їх належності до власне німецької чи запозиченої лексики.

Як уже відзначалося, безсумнівним лідером серед предметно-понятійних сфер, які “поставляють” лексичні новотвори, є фахова сфера комп’ютерної техніки, про що свідчать поповнення лексики такими мовними одиницями як *Online-Shops*, *Home-shopping*, *Internetportale*, *Internet-Kasinos*. Пересилка письмових повідомлень через мобільний телефонний зв’язок уможливується службою *Short Message Service* (скорочено *SMS*). При цьому в німецькій мові *die SMS* (зі зміною граматичного роду) використовується і для позначення самих повідомлень надісланих, таким чином. “*Eine SMS schicken*” (послати *SMS*), що належить до улюблених занять молоді, одержує дієслівне похідне *simmen*. Такий новотвір як *Handykette*, під чим розуміють зібрання правил ввічливості для користувачів мобільних телефонів, утворено на базі слова *Etikette* шляхом скорочення[10: 43].

Новотвори в суспільно-політичній сфері зумовлені наряду з іншим тим, що попит на політичну коректність диктує потребу в пом’якшувальній лексиці, про що свідчать так звані *Weicheiwörter*, позначення для сучасного чоловічого типу який дистанціюється від таких традиційних чоловічих цінностей, як рішучість та категоричність. Напр.: *Chefgrüßer*, *Frauenverstehher*, *In-Fahrtrichtung-Sitzer*, *Reformkostesser*.

Протилежна позиція презентується через так звані *Harteiwörter* (згрубілу лексику): *Kaktusstreichler*, *Sonnencremeverzichter*, *Pitbullzurückbeißer*, *Rindfleischesser*, *Unterhosenmehrfachbenutzer*. Творчість поборників скорочень

викликає до життя такі новотвори як *die Sofi / Sonnenfinsternis* (затемнення сонця), як і *die Mofi / Mondfinsternis* (затемнення місяця) [10: 50].

Впливають на лексичний склад мови і літературні пристрасті, які існують в суспільстві. Так, тривалий час на перших місцях у списку бестселерів займають книги британської авторки Джоан Роулінг про Гаррі Поттера. Як результат у мові з'являються, відображаючи реалії дійсності, такі слова як *Harry-Potter-Fieber, Harry-Potter-Partys, Harry-Potter-begeistert, Pottermanie, Harry-Potter-Ignorant* [10:48].

Як уже зазначалося раніше, науково обгрунтований відбір неологізмів здійснюється шляхом ретельного спостереження за лексичним складом мови, новими мовними явищами. Завдяки щорічному списку (Hitliste) слів року (Wörter des Jahres) Товариства німецької мови (GfdS) в поле зору дослідників та мовознавців потрапляють найбільш часто вживані слова того чи іншого року. І хоча зрештою не вони є передусім предметом уваги, а ті важливі теми громадської дискусії, які за ними стоять, та все ж ця актуальна лексика вирізняється оригінальністю, експресивністю, словесною образністю та високою інформативністю передусім завдяки своїй новизні.

Актуальність проблеми довкілля, життя і здоров'я людей спричиняє актуалізацію слова *Kampfhund* (бійцівський пес), яке увійшло до десятки слів року 2000 та його похідних *Kampfhundproblem, Leinen-und Maulkorbzwang, Hundeführerschein*. А загострення проблеми паління зумовлює введення у вжиток мовних позначень приміщень, де не палять (*rauchfrei*) чи закладів, де це дозволено (*Raucher kneipen, -lokale, Raucherabteile, Raucherbereiche*), щоб забезпечити захист тих, хто не палить (*Nichtraucherchutz*) [13: 23].

Здійснювана за ініціативи міністра Урсули фон дер Лайен розбудова сфери охорона дитинства відродила та розширила новотворами відповідний лексикон. Так, конференція федерального міністерства з питань сім'ї, де йшлося про прогнози щодо кількості мість в дошкільних закладах та їх фінансування, одержала словесне вираження у формі *Kinderkrippen-Gipfel* скорочено *Krippengipfel*. Для виплат на дітей вживаються позначення

Betreuungsgeld, Betreuungsprämie аж до *Herdprämie*, що містить іронічну оцінку цього суспільного явища, та *Wickel-Volontariat* замість *Vätermonate* (відпустка батька по догляду за дитиною), що є актуальним прикладом мовного вираження суперечливих політичних точок зору на суспільні проблеми. Підтримка державою інституту сім'ї актуалізувалася в ключовому понятті *Familienfreundlichkeit* (дуже частотним є ад'єктив *familienfreundlich*) [13: 23].

Занепокоєння громадськості проблемами клімату та його змін актуалізує лексику цього поля, ключове слово якого *Klima* увійшло до десятки слів року 2007 [13: 17]. Більш аніж сотня складних іменників з цим компонентом (*Klimakompromiss, Klimakonferenz, Klimapolitik, Klimaschutz, Klimaschäden, Klimakatastrophe, Klimafonds, Klimagipfel, Klimaschock u.a.*), як і складні прикметники типу *klimafreundlich, -neutral und -schädlich* зафіксовані в мовних списках Товариства німецької мови в цьому (2007) році.

В 2005 році повсюди можна було почути та прочитати допоки не так добре відоме широкому загалу слово, що походить з японської мови, : *Tsunami*, а окрім цього ще власне німецькою *Flutwelle, Todeswelle* чи *Killerwelle*. Як це і трапляється з частотною лексикою певного періоду, слово *Tsunami* стало основою для цілого ряду новотворів *Posttsunamihilfe, Tsunamibericht, Tsunamiforschungszentrum, Tsunami-Frühwarnsystem u.a.*[11: 1,2].

Позиції та вчинки лідерів держав, зокрема федерального канцлера Німеччини у зв'язку з тими чи іншими подіями зумовлюють творення оказіональної лексики типу *Machtwortkanzler* чи *Basta-Kanzler* (про колишнього федерального канцлера Німеччини Герхарда Шредера). Останнє пов'язано із його словами “Ми робитимемо це і з цим баста” [10: 46].

Обрання федеральним канцлером Німеччини жінки Ангели Меркель має мовну рефлексію у вигляді слова *Bundeskanzlerin*, яке стало словом року 2005 [13: 19]. У мовному відношенні ця ситуація цікава тим, що раніше звертання до канцлера – жінки мало би вигляд *Frau Bundeskanzler*, яким, наприклад, було звертання до жінки – міністра *Frau Minister*. Правда в конституції використовується, як і раніше, позначення *Bundeskanzler* (в граматичному

відношенні так званій *generisches Maskulinum*). Не відбулося перейменування і в лексикалізованих складних іменниках типу *Bundeskanzleramt*, тоді як у внутрішньо-державному протоколі йдеться про *Frau Bundeskanzlerin*, а офіційне звертання передбачає нейтральне в родовому відношенні *Exzellenz* (в службовій переписці коректним буде звертання *Ihrer Exzellenz Bundeskanzlerin der Bundesrepublik Deutschland Frau Dr. Angela Merkel*). Оскільки міжнародні та державні ініціативи Ангели Меркель як канцлера ФРН здійснюються в основному у зв'язку з питаннями глобалізації, то її називають у пресі *Globalisierungsgestalterin*, а на її зацікавленість проблемами зовнішньої політики та захисту довкілля вказують такі атрибути як *Außenkanzlerin*, *Auswärts-Kanzlerin*, *Klima-Queen u.a.*

Можна погодитися з міркуваннями, що нині стало особливо характерним творче відношення до мовних засобів спілкування. Небайдуже ставлення до способу висловлювання, нетерпимість до мовної неточності, прагнення до оригінальності визначає повсякденну комунікацію[2: 175].

Потенціали будь-якої мови справді невичерпні. Лінгвістами переконливо доведено, що роль оказіональних утворень в сучасному мовленні вища, аніж це можна припустити. Вдалі слова-експромти не повинні бути втрачені для лінгвістики, вони варті того, щоб їх зафіксували і знайшли їм належне місце в лексикології та лексикографії.

Здійснений вибірковий аналіз високочастотної лексики за версією Товариства німецької мови в 2000-2007р.р. засвідчує, що цей лексикон актуалізується або новостворюється як реакція на екстралінгвістичні реалії, особливо актуальні проблеми суспільного життя. Деякі з цих мовних одиниць, будучи новотворами, проходять стадію оказіональності, перш ніж набути статусу узуальної одиниці, тим більше, що їх словотворчі особливості, які повною мірою відображають словотвірні тенденції німецької мови, не перешкоджають їх засвоєнню лексичною системою цієї мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрусяк І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.- К., 2003.- 20с.
2. Девкин В.Д. Очерки по лексикографии. – М.: Прометей, 2000. – 395с.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка: Уч. пособие для институтов и факультетов иностранных языков. - М.: Высшая школа, 1989. – 126с.
4. Зацний Ю.А., Янков А.В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Вінниця: Нова книга, 2008. – 360с.
5. Лыков А.Г. Русское окказиональное слово. Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. – М., 1972. – 60с.
6. Намитокова Р.Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект. – Ростов-на-Дону: РГУ, 1986.
7. Розен Е.В. Немецкая лексика: история и современность: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1991. – 96 с.
8. Розен Е.В. Как появляются новые слова: история и современность. – М. Издательство МАРТ, 2000. – 156 с.
9. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та оказіоналізми в американському варіанті англійської мови: структура – семантика – функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук.- Львів, 2004. – 20 с.
10. Der Sprachdienst: Gesellschaft für deutsche Sprache.-2001.- № 2.- S.41-45.
11. Der Sprachdienst: Gesellschaft für deutsche Sprache.-2006.- № 1.- S. 1-13.
12. Der Sprachdienst: Gesellschaft für deutsche Sprache.-2007.- № 4.-S. 146-160.
13. Der Sprachdienst: Gesellschaft für deutsche Sprache.- 2008.- № 1.- S. 16-31.
14. Der Sprachdienst: Gesellschaft für deutsche Sprache.- 2009.- №1.- S. 1-16.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Кирилюк - доцент кафедри германської філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат філологічних наук.

Наукові інтереси: лексична та зіставна семантика.